

מצות טוען ונטען

שיעור זה קשור לכללים:

תפוחי זהב במשכיות כסף
לימוד הסוגיא לאור המצוות

תמצית השיעור: סוגיות רבות ושאלות רבות מתבארות לאור הבנת הגדרת המצוה: "לדון בדין טוען ונטען". טענותיהם של בעלי הדין יוצרות זיקה וקשר שלילי ביניהם – כגון כאשר הנתבע מודה במקצת – וחובה על בית הדין להזדקק להם ולהתיר את הזיקה והקשר על ידי פסק וחיתוך הדין.

"דין טוען ונטען", שבו נעסוק בשיעור זה, הוא המצוה העיקרית בה עוסקת מסכת בבא מציעא, ובעיקר הפרק הראשון בה.

הצעת המצוה והקשיים

זו לשון הרמב"ם (עשה רמ"ו):

והמצוה הרמ"ו היא שהורנו בדין הטוען ונטען, והוא אמרו יתעלה ויתברך שמו "על כל דבר פשע וכו' אשר יאמר כי הוא זה". ולשון מכילתא: "כי הוא זה", עד שיודה במקצת. ובזה הדין יכנס כל מה שהוא נופל בין בני אדם מן התביעות קצתם על קצתם שיכנס בהם ההודאה והכפירה. וכבר התבארו משפטי דין זה בשלישי מקמא גם כן, ובראשון ובשמיני ממציעא, ובחמישי ובששי ובשביעי משבועות, וממנו שאלות רבות מפוזרות במקומות רבים מן התלמוד.

מפרשי המצוות הקשו על הרמב"ם כמה קושיות. בספר "זהר הרקיע" (קמ"ד) שאל על עשר מצוות שמנה הרמב"ם, כגון: "דין מקח וממכר", "דין טוען ונטען" ודיני נזיקין למיניהם, שלכאורה אינן אלא מצוה אחת, לשפוט בצדק. הרי אין צדק אחר מלבד מה שאמרה תורה, ואם כן מה מוסיפה מצות "טוען ונטען" על "בצדק תשפוט עמיתך"?

הרי"פ פערלא במבוא לביאורו לספה"מ של הרס"ג שואל, הרי הפסוק שהוא מקור מצות "טוען ונטען" עוסק בשומר חנם, והרי כבר מנה שומר חנם במנין העשין, ומיותרת היא מצות "טוען ונטען".

יש לעמוד, אפוא, על חידושו של הרמב"ם במצוה זו. החינוך, ההולך בדרכו של הרמב"ם במנין המצוות, הגדיר את המצוה בדרך שונה מן הרמב"ם. זו לשונו (מצוה נ"ח):

מצות בית דין לדין בדין טוען וכופר. שנצטוינו לדין בדין טוען ונטען, כלומר שנעשה דין לכל מי שתובע את חברו בשום דבר או שהלוהו או הפקידו או גזלו או עשקו או חמסו, שנאמר (שמות כ"ב, ח'): "על כל דבר פשע וגו' אשר יאמר כי הוא זה"..." ונוהגת מצוה זו, שאנו חייבין לדין, בזכרים אבל לא בנקבות שאינן דנות... וגם כן נוהגת בכל מקום ובכל זמן. ובית דין העובר עליה ולא עשה דין אם יש כח בידו ביטל עשה... וזאת אחת מן המצוות שנצטוו עליה כל בני העולם בכללם, לפי שאי אפשר לישוב העולם זולתה.

החינוך מגדיר את המצוה שהיא מצוה על בית הדין לעשות דין לכל מי שתובע את חברו. החינוך אינו מזכיר את הנטען. עיקר המצוה היא להציל עשוק מיד עושקו ולהזדקק לכל אדם הטוען שנעשה לו עוול. על כן הוסיף שמצוה זו היא בכלל הדינים שנצטוינו עליהם במרה, וכוללת היא את כל בני העולם, שכן אף בני נח נצטוו על הדינים. אולם, נראה שאין זו ההגדרה שאליה התכוון הרמב"ם. הרמב"ם מגדיר את המצוה כדין הטוען והנטען, ולא כחובת בית הדין לעשות צדק עם מי שעשו לו עוול. ועוד. הרמב"ם מנה מצוה למנות דיינים שתפקידם לשפוט ולמנוע עוול. מה מוסיפה המצוה לעשות צדק עם התובע, והרי כלולה היא במצות מינוי הדיינים, שזהו תפקידם?

החידוש במצוה

נראה, שהחידוש במצוה זו הוא, שטוען ונטען יוצרים מציאות חדשה בעולם. הטענות של הצדדים מצד עצמן, אף בלא עדים וראיות אחרות, יוצרות דין שחובה על בית הדין להזדקק לו ולדין בו. זהו חידוש, שכן היה ניתן לחשוב, שאין בית הדין נזקק לדין כאשר רק הטענות בפניו. יכול אדם לטעון ככל העולה על רוחו, ומדוע בית הדין נדרש להתייחס לכך? מחדשת התורה, שכאשר אדם טוען וחברו עונה לו, טענותיהם יוצרות זיקה וקשר שלילי ביניהם - וזיקה זו מחייבת התערבות ופסיקה של בית הדין. הטענות של שני הצדדים לגבי הממון שביניהם יוצרות חיבור וזיקה ביניהם. תפקידו של בית הדין הוא לפסוק, לחתוך את הדין. חיתוך הדין הוא התרת הזיקה והקשר השלילי בין האנשים¹.

¹ זהו עניינה של מסכת בבא מציעא, הפותחת ב"שנים או חזים", וקובעת: "יחלוקו". מסכת בבא בתרא עוסקת ב"שותפים", ואז הדין איננו "יחלוקו", אלא עליהם לבנות כותל ביניהם המחברים, ו"המקום והאבנים של שניהם". ראה על כך בהרחבה בשיעור הפתיחה לנויקין עמ' 290.

כך למד הרמב"ם מן המכילתא (משפטים מסכת נזיקין פרשה ט"ו) שהביא בספר המצוות:

אשר יאמר כי הוא זה. שזה אומר זה הוא, וזה אומר אינו הוא, מכאן אמרו עד שתהא הודאה במקצת הטענה.

אמנם אם מודה בכל אין "טוען ונטען", וכן אם כופר הכל אין זיקה וקשר ביניהם. אבל אם מודה במקצת אז יש "טוען ונטען", ונשארת זיקה ביניהם, ותפקיד בית הדין הוא להתירה.

שלוש דרגות במודה במקצת

פסק הרמב"ם בענין טוען ונטען (הל' גולה ואבדה פ"ד הי"ד-ט"ז):

מעשה באחד שחטף לשון של כסף מיד חבירו בפני עד אחד, ובא החוטף ואמר חטפתי ושלי חטפתי, וחייבו אותו חכמים להחזיר, מפני שהוא מחוייב שבועה בעד זה ואינו יכול לישבע שהרי הודה כמו שאמר העד... אמר החוטף עשרים חטפתי ועשרים שלי הן, והנגזל אומר מאה חטף, הואיל ואין העד יודע מניינן הרי משלם העשרים שהודה בהן שחטפן, ונשבע שבועת התורה על השאר שהרי נתחייב במקצת. ודעתי נוטה בזה שישבע הסת, שהרי לא הודה בכלום אלא אמר שלי חטפתי.

הרמב"ם חולק על פסק הגאונים, וסובר שבמקרה של חוטף אינו חייב שבועה מן התורה משום שאין בכך דין "מודה במקצת". אין זו הודאה, אלא פסק של בית דין, שהוא חייב מקצת הטענה. על פי דעת הרמב"ם, פסק של בית דין איננו מחייב את האדם שבועה מן התורה על השאר.

לאור דבריו של הרמב"ם, יש להגדיר שלוש דרגות בדין מודה במקצת.

- א. מודה במקצת מן התורה - הלה אומר: 'מנה לי בידך', והלה אומר: 'אין לך בידי אלא חמשים'. במקרה זה חייב שבועת מודה במקצת מן התורה.
- ב. חידושו של ר' חייא - הלה אומר: 'מנה לי בידך', והלה אומר: 'אין לך בידי כלום', והעדים מעידים אותו שיש לו חמשים וזו - נותן לו חמשים וזו וישבע על השאר. זהו חידושו של ר' חייא שאף בכך יש שבועת מודה במקצת, וכך "פסקו כל הגאונים" (לשון הרמב"ם הל' טוען ונטען פ"ד ה"י).
- ג. פסק בית דין - במקרה שבית הדין מחייב אותו לשלם מקצת הטענה, פסק הרמב"ם, כפי שראינו, שאינו חייב שבועה מן התורה.

על פסק הרמב"ם הקשה ב"קצות החושן" (סי' ע"ה ס"ק א'):

...לדברי הרמב"ם אינו חשוב מודה במקצת מה שנתחייב על פי בית דין. אמנם דברי הרמב"ם צריך ביאור דכיון דבכל מקום אלימי בית דין טפי מעדים ואם כן למה העדאת עדים יחייב שבועה על השאר, וחיוב בית דין לא יחייב שבועה...

פסק בית דין יותר חזק, לכאורה, מהעדאת עדים. כיצד יתכן, אפוא, שעדים מחייבים את הנטען שבועה על השאר ובית דין איננו מחייבו שבועה?

ענין זה, ועניינים נוספים, יתבארו לאור הגדרת מצות "דין טוען ונטען".

ביאור דברי הרמב"ם

ההבנה הפשוטה של דין מודה במקצת היא, שההודאה מחזקת את טענת התובע ורגלים לדבר שחייב לו, ועל כן חייב שבועה.²

הרמב"ם חידש בהגדרת המצוה הבנה חדשה. שבועת מודה במקצת באה משום מצות "טוען ונטען". הטענות יוצרות זיקה וקשר שלילי בין בעלי הדין, ובית הדין נדרש להתיר זיקה זו. זו המצוה, וזה דין שבועת מודה במקצת. השבועה היא הדרך של בית הדין להתיר את הזיקה במקרה של מודה במקצת.

פסק של בית דין אינו יכול ליצור חובה של שבועת מודה במקצת, שכן תפקיד בית הדין הוא לחתוך את הדין. לאחר פסק של בית דין - "גמר דין", לא יכול להשאר דיון בין הצדדים. השבועה באה לברר את האמת, והיא חלק מן הדין ולא חלק מן הפסק. פסק של בית דין לא כולל בתוכו דברים לא מוחלטים, שעדיין עומדים לבירור. לא יתכן שפסק בית דין, שצריך לחתוך את הזיקה בין בעלי הדין, הוא עצמו יוליד זיקה המחייבת שבועה. על כן כאשר בית הדין קבע שעל הנתבע לשלם עשרים, אין לחייב אותו שבועה על שאר המנה הנדון. אם כך היה הדין, הרי שדברי בית הדין אינם חתוכים ומוחלטים. אין זה גמר דין אלא המשך הדיון.³

הבנה זו מבארת את חידושו של ר' חייא (ג' ע"א):

תני רבי חייא, 'מנה לי בידך', והלה אומר 'אין לך בידי כלום', והעדים מעידים אותו שיש לו חמשים זוז - נותן לו חמשים זוז וישבע על השאר, שלא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים מקל וחומר, ותנא תנא שנים אוחזין בטלית זה אומר אני מצאתיה וכו', והא הכא כיון דתפיס אנן סהדי דמאי דתפיס האי דידיה הוא ומאי דתפיס האי דידיה הוא, וקתני ישבע.

העדאת עדים המחייבתו בחמשים יכולה להיות נידונה כפסק בית דין על חמשים. על פי דברי העדים חייב הוא לשלם חמשים - וזהו הפסק.

² הבנה זו היא הבסיס לקושיית ה"קצות" על הרמב"ם - אם עדים יוצרים "רגלים לדבר" שחייב - כל שכן שבית הדין, שכוחו חזק יותר, יצור "רגלים לדבר" ויחייב שבועה.

³ יתכן שכך יש להבין את תירוצו של "קצות החושן" על הרמב"ם. כך היא לשונו (סי' ע"ה ס"ק א'): "דכמו דיש חיוב בית דין למלוה בקצתו כן נמי יש פטור על פי בית דין ללוה בקצתו השני. וכי תימא כיון דכבר ידוע על פי בית דין בקצתו לחיוב תו אין הבית דין פוטרין לקצתו השני עד שישבע. ליתיה, דהעדאת עדים הוא הסיבה לחייב שבועה ולזאת היא קודמת ולכן לא משכחת למלוה בלא לווה דכי היכא דידוע הפסק לחייב כן ידוע ולית ליה סהדי ללוה. אבל דברי בית דין לא משכחת למלוה בלא לווה דכי היכא דידוע הפסק לחייב כן ידוע הפסק ללוה בקצתו השני".

ר' חייא מחדש שאין זה כך. עדים יוצרים זיקה ולא חותכים את הדין. עדים הם חלק מן הדין, הם באים בשלב הראיות, ולא בשלב גמר הדין. על כן אינם חותכים את הדין ומתירים את הזיקה אלא יוצרים זיקה. בירושלמי (פ"א ה"א) הדבר מובא כמחלוקת בין האמוראים:

תני, אדם שאמר לחבירו: 'תן לי מנה שאתה חייב לי', אמר לו: 'לא היו דברים מעולם', הלך והביא עדים שחייב לו חמשים זוז, רבי חייא רבה אמר: הודיית עדים כהודיית פיו וישבע על השאר, רבי יוחנן אמר: אין הודיית עדים כהודיית פיו שישבע על השאר.

חידושו של ר' חייא הוא בראיית עדים כמודה במקצת היוצר זיקה. הרי מודה בכל - פשוט שמשלם ואין זיקה. אף כופר הכל אינו יוצר זיקה. היה מקום לראות מודה במקצת ככופר בחמשים ופטור, ומודה בחמשים וחייב עליהם. התורה מחדשת דין מודה במקצת שרואה את כל התביעה כמקשה אחת. ר' חייא מוסיף שאף בעדים אין לראות את הדין ככופר הכל וחייב במה שהעדים מעידים. ר' יוחנן אומר שבעדים הוא מצד עצמו כופר הכל, אלא שנוצר לו חוב על חמשים, כמו שיש פטור על החמשים הנותרים. על כן פטור משבועה.

ביאורי סוגיות

לאור דברים אלה מאירים באור יקרות דברי חז"ל, החל מראשית הפרק. כבר ביארנו, שהמשנה הראשונה עיקרה במשפט: "שנים או חזים בטלית - יחלוקו". ביאור הדבר הוא, שכאשר שנים או חזים בטלית ויש ביניהם זיקת טוען ונטען, שכל אחד טוען שכולה שלו ותובע מחברו את חציה, הרי הפסק של בית דין חותך את הזיקה ומפריד ביניהם - יחלוקו.

הבנה זו מבארת את המקרים בהם בית הדין מסתלק ואינו מכריע, כגון כאשר אומרים "כל דאלים גבר", או "יהא מונח עד שיבוא אליהו". אם יש מצוה "בצדק תשפוט עמיתך", ואין הגדרה ברורה אימתי חייבים הדיינים להזדקק לבעלי הדין ואימתי לא (כדברי בעל ה"חינוך") - הכיצד יכול בית הדין להסתלק ולהשאיר את ההכרעה לבעלי הדין או לאליהו? אולם, לפי דברי הרמב"ם הדברים מובנים. כאשר לא נוצרה זיקת טוען ונטען בין שני הצדדים - אין בית הדין מחוייב לפסוק ולהכריע. כאשר שני אנשים טוענים על ספינה העומדת בים 'שלי היא' (בבא בתרא ל"ד ע"ב), אין הויכוח מתקיים בין שניהם. כל אחד טוען לבעלות על הספינה, אך אין לו דין ודברים עם רעהו. יכולים עוד אנשים רבים לטעון לבעלות על ספינה זו, ואין כל אחד מהם קשור לחברו. על כן אין כאן זיקה בין הטוענים, ובית הדין לא נזקק להם. כך הוא גם במקרה זה (בבא מציעא ל"ז ע"א):

שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים, זה אומר שלי מאתים וזה אומר שלי מאתים, נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו. אמר רבי יוסי: אם כן מה הפסיד הרמאי, אלא הכל יהא מונח עד שיבא אליהו.

הדיון איננו בין שני המפקידים. אין כל זיקה ביניהם. השומר שואל את בית הדין מה עליו לעשות, ובית הדין איננו נדרש לפסוק ולהכריע בין שני מתדיינים, ועל כן ניתן לומר: "יהא מונח עד שיבוא אליהו".

כך יש להבין גם את דבריו של רבה (ג' ע"א):

...כדרכה, דאמר רבה: מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע, חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו, והאי בכליה בעי דנכפריה והא דלא כפריה משום דאין אדם מעיז פניו, והאי בכליה בעי דלודי ליה והאי דלא אודי אשתמוטי הוא דקא מישתמט, מיניה סבר עד דהווי לי זוזי ופרענא ליה, ואמר רחמנא רמי שבועה עליה כי היכי דלודי ליה בכליה.

עיקר דבריו של רבה הוא, שכיון שאין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו, הרי שהוא מודה במקצת ואיננו כופר הכל. לשם מה מאריך רבה ומוסיף: "והאי בכליה בעי דנכפריה" וכו'? מה תורת האריכות להבנת חיוב שבועה? רש"י הרגיש בשאלה זו, ולכן כתב:

והאי בכליה בעי דלודי כו' - וכי תימא: מגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא, ולא נרמי עליה שבועתא, לא חשיד אממונא, לפי שברצונו היה מודה בכלו, אלא שאין בידו לפרוע, וסבר: עד דהווי לי זוזי, ופרענא ליה.

רש"י מבאר שרבה בדבריו עונה על שאלה נוספת העומדת ברקע - "מגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא". אלא שכבר הקשו ראשונים רבים (עי' תוספות, רמב"ן ועוד) על רש"י, שלמסקנת הגמרא לא אמרינן "מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא". כאשר אדם מודה במקצת, היה מקום לומר שעל חמשים הוא מודה ומשלם, ובחמשים הנוספים הוא כופר בכל, ואף במקרה זה אין זיקת טוען ונטען. כאן חידשה התורה שחיובו של מודה במקצת לשלם יוצר זיקה של טוען ונטען שיש לבררה ולפסוק דינה על ידי שבועה.

בדבריו עונה רבה על שאלתו: "מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע". פירוש השאלה הוא: יש בתורה דין מודה בכל - שחייב בלא שבועה, ודין כופר בכל - שפטור בלא שבועה. הכיצד משילוב שני דינים אלו - כאשר מודה במקצת - נולד דין חדש של שבועה? ותשובתו: "והאי בכליה בעי דנכפריה... והאי בכליה בעי דלודי ליה". המנה נשוא הדיון הוא יחידה אחת, ולא שני חלקים שאין קשר ביניהם. על כן יש כאן זיקה בין בעלי הדין, היוצרת חיוב שבועה. אין אלה שני מקרים - כופר הכל ומודה הכל - שנתקבצו לפונדק

אחד, אלא מקרה אחד של "מודה במקצת", ועל כן הזיקה שבין הטוען והנטען מחייבת דין חדש - שבועה.

לאור דברים אלה מובנת הגמרא גם בהמשך (ג' ע"ב):

אלא אתיא מעד אחד, ומה עד אחד שאין מחייבו ממון מחייבו שבועה, עדים שמחייבין אותו ממון אינו דין שמחייבין אותו שבועה, מה לעד אחד שכן על מה שהוא מעיד הוא נשבע, תאמר בעדים שעל מה שכפר הוא נשבע. אלא אמר רב פפא אתי מגלגול שבועה דעד אחד מה לגלגול שבועה דעד אחד שכן שבועה גוררת שבועה תאמר בעדים דממון קא מחייבי.

הגמרא רוצה ללמוד בקל וחומר שעדים מחייבים שבועה כמו הודאת פיו, והיא מנסה ללמוד זאת מעד אחד, המחייב שבועה מן התורה אף שאינו מחייב ממון. הגמרא מנסה ללמוד שעדים יוצרים בעדותם זיקת טוען ונטען ולכן מחייבים שבועה. משמעות הדחיה: "מה לעד אחד שכן על מה שהוא מעיד הוא נשבע" פירושה, שלא נוצרה כאן כלל זיקת טוען ונטען. על החמשים שהעד העיד - נשבע הנטען, ועל החמשים הנותרים הוא כופר ואין עליהם כל דיון. זיקת טוען ונטען נוצרת כאשר שני חלקי התביעה - החמשים שעליהם הוא כופר והחמשים שעליהם הוא מודה - הם יחידה אחת. בעד אחד אין כל זיקה בין החמשים שהוא נשבע עליהם - בגלל עדותו של העד, ובין החמשים האחרים שהוא כופר בהם והם כלל לא שייכים לדיון. על כן לא נוצרה כאן זיקת טוען ונטען. רב פפא לומד מגלגול שבועה. אף שהעד מחייב אותו שבועה על החמשים שהוא מעיד עליהם, יכול התובע לגלגל את השבועה גם לחמשים הנותרים. גלגול שבועה הוא יצירת זיקה. החמשים שעליהם הוא נשבע בגלל העדות קשורים לחמשים הנותרים, ומחייבים שבועה עליהם, ועל כן כל התביעה היא יחידה אחת ויש כאן זיקת טוען ונטען.⁴ אלא שאף נסיון זה ללימוד נדחה, שכן אי אפשר ללמוד מגלגול שבועה לעדים. השבועה שעד אחד מחייב איננה פוסקת את הדין, אלא היא חלק מן הדיון. לעומת זאת, עדים בעדותם מחייבים אותו ממון, וחיוב זה הוא בחינת פסק הדין וממילא הוא מתיר את הזיקה. על כן אי אפשר ללמוד מגלגול שבועה דעד אחד לשני עדים המחייבים במקצת, שיחייבו בעדותם שבועה על המקצת הנותר.

⁴ הסבר זה מתאים לשיטת הרמב"ן וסיעתו, שגלגול שבועה גורר שבועה אחרת, ולא שהשבועה הראשונית היא גם על טענות נוספות. העובדה שמחייבים אותו שבועה נוספת מלמדת שנוצרה כאן זיקה בין החמשים שעליהם העיד העד ובין החמשים הנותרים. הרמב"ן סובר גם, שבהצד השהו אין למדים מעד אחד ופיו, אלא מ"גלגול שבועה דעד אחד" ופיו, שכן העובדה שבעד אחד "על מה שהוא מעיד הוא נשבע" מפקיעה את היכולת ללמוד מעד אחד, שכן אין כאן כלל זיקה בין הטוען והנטען. רש"י לשיטתו, לא דורש יצירת זיקה בין הטוען והנטען, אלא מציאת חזוק לטענתו של הטוען היא המחייבת את הנטען שבועה, ועד אחד יוצר חזוק. הדחיה היא שאין זה קל וחומר, שכן חיוב השבועה בעדים חמור יותר מחיוב השבועה בעד אחד, כלשונו של רש"י (ד' ע"א): "תאמר - בשבועה דעדים, שאינו נשבע על מה שהעידו אלא על מה שלא העידו, ועל כפירתו הוא נשבע ולא אהעדאתן, ומנין לך להחמיר כל כך?". דחיה זו לא מפקיעה את הלימוד בעד אחד מן הדיון. ואכן, רש"י למד "במה הצד" מעד אחד ופיו, ולא מ"גלגול שבועה דעד אחד" ופיו.

לאור הבנה זו ברמב"ם, מבוארים דבריו בהל' סנהדרין (פכ"ג ה"י):

ולעולם יהיו בעלי דינין לפניך כרשעים ובחזקת שכל אחד מהן טוען שקר, ודון לפי מה שתראה מן הדברים, וכשיפטרו מלפניך יהיו בעיניך כצדיקים כשקבלו עליהם את הדין ודון כל אחד מהם לכף זכות.

אין לו לדיין להסתמך על טענותיהם של בעלי הדין. הטענות הן בחזקת שקר. משום כך קרא הרמב"ם להלכותיו "הלכות טוען ונטען", ולא "הלכות טענה וכפירה" וכיוצא בהן. לא בטענות אנו דנים אלא בטוען ובנטען, בזיקה שנוצרת בין האנשים ובשותפות הקיימת ביניהם, שבין הדין נדרש להתירה כדי להעמיד את קו הצדק האומר: "שלי שלי ושליך שליך".

סוגיית הילך

לאור דברים אלה, מובנת סוגיית "הילך" (ד' ע"א):

...אלא כי איתמר 'ותנא תונא', אאידך דרבי חייא איתמר, דאמר רבי חייא: 'מנה לי בידך', והלה אומר: 'אין לך בידי אלא חמישים זוז והילך', חייב, מאי טעמא, הילך נמי כמודה מקצת הטענה דמי, ותנא תונא שנים אוחזין בטליה, והא הכא כיון דתפיס אנן סהדי דמאי דתפיס הילך הוא, וקתני ישבע. ורב ששת אמר: הילך פטור, מאי טעמא, כיון דאמר ליה 'הילך', הני זוזי דקא מודי בגוייהו כמאן דנקיט להו מלוה דמי, באינך חמישים הא לא מודי, הלכך ליכא הודאת מקצת הטענה. ולרב ששת קשיא מתניתין, אמר לך רב ששת: מתניתין תקנת חכמים היא. ואידך, אין, תקנת חכמים היא, ומיהו אי אמרת בשלמא מדאורייתא הילך חייב מתקני רבנן שבועה כעין דאורייתא, אלא אי אמרת מדאורייתא הילך פטור, מתקני רבנן שבועה דליתא דכוותה בדאורייתא?!

בדברות משה (סי' ה' ענף ג') מעיר:

דלכאורה תמוה מה שלר' ששת פטור, מה נגרע בזה ששילם תיכף, ההוכחה שיש במודה מקצת.

שאלת ה"דברות משה" מבוססת על ההנחה שחיובו של מודה במקצת שבועה בא משום שבהודאתו הוא מחזק את טענת התובע ומראה שיש בה ממש, ועל כן צריך להשבע כדי להפטר מן החלק שבו הוא כופר.

משום כך קשה מדוע ב"הילך" פטור לר' ששת, והרי גם במקרה שהנתבע אומר על מקצת התביעה "הילך", יש בכך חיזוק לטענת התובע, ורגלים לדבר שיש ממש בטענתו והנתבע צריך להשבע כדי לפטור עצמו.

אולם, לאור דברי הרמב"ם במצות "טוען ונטען", ניתן לבאר את דין מודה במקצת בדרך שונה.

כפי שביארנו, חידושו של הרמב"ם במצוה זו הוא שטענותיהם של בעלי הדין יוצרות חלות של דין. מהו הדין שנוצר מטענותיהם? הדין הוא זיקה בין הטוען והנטען. יש ביניהם דין שיש לחתכו ובכך להתיר את הזיקה ביניהם ולשוב למצב שהיה בתחילה, בו "שלי שלי ושליך שליך".

כשאדם תובע מנה וחברו כופר בכל, הרי לא נוצרה כל זיקה ביניהם, ועל כן הוא פטור. אף כשאדם מודה בכל, אין כל זיקה בין השנים, ועליו לשלם את חובו. במקרה שהנתבע מודה במקצת, הרי ההודאה יוצרת חוב, והרי יש ביניהם דין המצריך את בית הדין לפסקו ולחתכו. הדרך לחתוך את הדין היא על ידי שבועה, הפוטרת אותו מן המקצת אשר בו כפר.

חידושו של רב ששת בדין "הילך" הוא, שכאשר אדם אומר על מקצת הטענה "הילך", הרי מעות אלו שייכים מיד למלוה, ועל כן לא נוצר כל חוב, וממילא לא נוצרה זיקה המחייבת את הנתבע בשבועה.

מה נשתנה "הילך" מכל מודה במקצת? דבר זה יובן על פי ביאור עניינה של ההלוואה. כאשר אדם מלוה לחבירו, הממון נשאר של המלוה ובבעלותו, והוא נותן ללווה זכות שימוש בכסף והוצאתו. כל זמן שלא הוציא הלווה את המעות, הרי הם של המלוה ובבעלותו, וללווה יש רק זכות השימוש.

כאשר אומר הלווה "הילך", הרי הוא מוותר על זכות השימוש במעות, והמעות חוזרים להיות בבעלות מלאה של המלוה.

על כן אומר רב ששת, שכאשר אומר הלווה "הילך", לא נוצרה כל זיקה בין התובע והנתבע, ואין זה "דין טוען ונטען" ועל כן פטור משבועה.

רבי חייא, לעומת זאת, מבין ששבועת מודה במקצת באה משום שההודאה היא חיזוק לטענת התובע. אם כך, מה לי אם אמר הילך לחצי או הודה בחצי, בשניהם חיזוק טענת התובע ולכן יתחייב שבועה.

לאור זאת יתבארו דברי הרמב"ם. כתב הרמב"ם (הל' טוען ונטען פ"ג הי"ד):

"מנה לי אצלך הלואה", "לא היו דברים מעולם ולא לויתי ממך, אבל חמשים דינרין יש לך בידי פקדון או משום נזק וכיוצא בו", הורו רבותי שזה מודה במקצת וישבע, שהרי טענו שהוא חייב לו מאה, והודה לו שהוא חייב חמשים, ומה לי נתחייב לו משום הלואה או משום פקדון או משום נזק, ולזה דעתי נוטה.

השיג על דבריו הראב"ד:

אמר אברהם, ואני מורה ובא שאם טענו מנה מלוה ומנה פקדון והודה באחד וכפר באחד אין זה מודה במקצת הטענה, שהלואה ופקדון שתי טענות הן, ויש בידי ראיה על זה והוא הדין שאין בזה מקצת הודאה.

לכאורה, הלואה ופקדון הם שני דברים שונים, והרי זה כמי שטענו בחטים והודה לו בשעורים, שפטור, שהרי אין זו הודאה ממין הטענה. לאור שיטתו של הרמב"ם במצות "טוען ונטען", ניתן לבאר את דבריו כאן. כפי שביארנו החידוש במצוה זו הוא, שכאשר אדם טוען וחברו עונה לו, טענותיהם יוצרות זיקה - וזיקה זו מחייבת התערבות והכרעה של בית הדין. על כן אומר הרמב"ם: "מה לי אם נתחייב לו" - ויצר זיקה - "משום הלואה או משום פקדון או משום נזק". כיון שיש במקרה זה תביעה של מנה והודאה של חמשים - ושניהם במעות - אין התייחסות לסוג הטענה הכיצד נתחייב זה בחמשים או במנה.